

Анна Шапошнікова,

старший викладач,
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова
(м. Київ)

Anna Shaposhnikova,

Senior lecturer, Drahomanov National
Pedagogical University
(Kyiv)

УДК 378.015.311:159.953

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

CURRENT CONDITION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL-COGNITIVE COMPETENCE OF STUDENTS

У статті розкрито роль і місце навчально-пізнавальної діяльності в системі професійної підготовки фахівців. З'ясовано сучасний стан розвитку навичок самостійної навчальної діяльності, мотивації учіння, а також рівня особистісної самоорганізації студентів старших курсів спеціальності «Практична психологія». Виявлено типові моделі самореалізації професійно-особистісного потенціалу у свідомості випускників.

Ключові слова: компетентність, навчально-пізнавальна діяльність, професійна підготовка, самостійна навчальна діяльність, самореалізація.

The role and place of the educational-cognitive activity in the system of professional training of specialists have been revealed in the article. The current condition of the development of the skills of independent educational activity, motivating exercises, as well as the level of personal self-organization of senior students of the specialty «practical psychology» have been founded. The author has been identified typical models of self-realization of professional-personal potential in the minds of graduates.

Key words: competence, educational-cognitive activity, professional preparation, independent educational activity, self-realization.

В статье раскрыты роль и место учебно-познавательной деятельности в системе профессиональной подготовки специалистов. Выяснено современное состояние развития навыков самостоятельной учебной деятельности, мотивации учения, а также уровня личностной самоорганизации студентов старших курсов специальности «Практическая психология». Выявлены типичные модели самореализации профессионально-личностного потенциала в сознании выпускников.

Ключевые слова: компетентность, учебно-познавательная деятельность, профессиональная подготовка, самостоятельная учебная деятельность, самореализация.

Постановка проблеми. Самостійна робота студентів за вимогами Болонської системи займає ліву частину навчального плану (біля 60%). Система освіти все більше орієнтується на розвиток самостійності, інтелектуальної мобільності майбутніх спеціалістів, культуру самовдосконалення, творчу ініціативу та інші якості, що характеризують конкурентоспроможного фахівця. Особливого значення дані вимоги набувають у контексті підготовки майбутніх практичних психологів. Їх професійна діяльність безпосередньо пов'язана з необхідністю самостійно розв'язувати нетривіальні завдання надання допомоги особистості у тих чи інших складних життєвих ситуаціях.

Вимоги, що ставляться перед особистістю майбутнього конкурентоспроможного фахівця-психолога, набагато ширші від вимог навчальної успішності. Насамперед вони стосуються вмінь гнучко і швидко діагностувати проблеми клієнта, системно аналізувати і прогнозувати результати власних дій, моделювати програми конструктивної інтервенції тощо. Кожна з цих функцій психолога вимагає емпатійного ставлення до особистості, глибокого розуміння психологічних механізмів її становлення особистості та принципів міжособистісної взаємодії. Забезпечення успішного виконання зазначених виробничих функцій більшою мірою реалізується у процесі самостійної науково-пошукової та дослідницької діяльності.

Компетентнісний підхід орієнтований на актуалізацію та вдосконалення з перших років навчання навичок самостійної роботи з літературою. Вирішення творчих лабораторних завдань, осмислення та інтеграція складних теоретичних моделей, а також інші навчальні завдання вимагають високого рівня сформованості навичок самостійної навчальної діяльності.

Вступаючи до вузу, більше 60% абітурієнтів мають низький рівень сформованості умінь та навичок самоорганізації, управління власною навчально-пізнавальною діяльністю, планування начального часу,

рефлексії навчальних досягнень та внутрішньо-особистісних детермінант навчання. Такий стан розвитку навчально-пізнавальних здатностей призводить викривлення навчально-пізнавальної мотивації студента і, як наслідок, до зниження успішності оволодіння професійною діяльністю. Орієнтованість навчання у вищій школі на самомотивацію та самоорганізацію навчальної діяльності, моніторинг і розвиток власних інтелектуальних та інших особистісних особливостей, творчих здібностей та дослідницьких якостей вимагає від студента активної реадаптації до нових умов навчання. Таким чином, врахування стану та цілеспрямоване управління процесом розвитку навчально-пізнавальної компетентності є одним із пріоритетних завдань підвищення рівня професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток навчально-пізнавальної компетентності, яка безпосередньо характеризується рівнем сформованості самоосвітньої діяльності студента, є предметом дослідження багатьох сучасних психологів та педагогів. Роботи А. Алексюка, В. Бондаря, Б. Єсіпова, П. Підкасистого, В. Сиротюка, В. Паламарчук, Н. Протасової, О. Овчарук, О. Пометун та ін. присвячені педагогічним аспектам проблеми.

Навчально-пізнавальна компетентність займає пріоритетне місце серед ключових компетенцій, що визначені у рамках компетентнісного підходу. Проблему самостійної роботи студентів та її впливу на розвиток особистості досліджували Б. Єсіпов, Ю. Калугін, В. Козаков, Є. Марусова, А. Реан, В. Якунін, М. І. Мешкова, Л. Заславська та ін. На нашу думку, дану компетентність потрібно розглядати як системотвірний фактор, що дозволяє отримати якісну загальну освіту, потім оволодіти професією, досягти необхідної кваліфікації, за необхідності змінити спеціальність, а також успішно реалізовувати завдання самоактуалізації.

Виклад основного матеріалу. Компетенції визначаються як навчально-професійні здатності успішно реалізовувати потенціал знань, умінь, навичок, а також досвіду з урахуванням контекстуальності виробничих завдань, прогнозованості результатів на основі теоретичних та практичних моделей, здійснення науково-обґрунтованого аналізу власної діяльності, а також визначення і усунення перешкод виконання необхідних дій та оцінки результатів. За А.Хуторським, навчально-пізнавальна компетентність, одна з загально-предметних компетенцій, визначається як сукупність компетентностей учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, евристичної, загально навчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, які пізнаються. Тобто вона являє собою якісне новоутворення, що характеризується спроможністю самостійно оволодівати необхідними знаннями, вирішувати навчальні завдання різного рівня складності, моделювати власну навчальну діяльність з урахуванням різних факторів, а також оцінювати та корегувати її перебіг.

У матеріалах „Компетентностный подход как способ достижения нового качества образования” [3] наголошується на тому, що навчально-пізнавальна компетентність формується за наступних умов:

- діяльнісний характер навчання, тобто залучення студентів до досліджень, створення програм, керівництва проектами тощо;
- орієнтація навчального процесу на розвиток самостійності і відповідальності студента за результати своєї діяльності, зокрема засобами модульно-рейтингової системи;
- створення умов для набуття досвіду постановки і досягнення мети;
- чіткість і зрозумілість всім суб'єктам навчального процесу правил оцінювання результатів;
- організація продуктивної групової роботи, зокрема шляхом залучення студентів до роботи у студентській раді або проблемних групах;
- демонстрація викладачем своєї власної компетентної поведінки.

Протягом останніх трьох років нами в рамках декількох проектів (тренінгів спілкування і формування конкурентоспроможності, роботи з проблемною групою та ін.) забезпечувалась та відстежувалась динаміка розвитку самостійності навчально-пізнавальної діяльності студентів - майбутніх практичних психологів. За нашими даними, біля 75% першокурсників не готові до самостійного пошуку необхідної літератури. Розуміння умов і вимог модульно-рейтингової системи оцінювання та мотивація досягнення успіху спостерігається лише у половині студентів - першокурсників. Що стосується інших 50%, вони напрочуд невпевнено озвучують мотиви свого вступу на саме цю спеціальність, але впевнено заявляють про необхідність мати вищу освіту. Найбільш високий рівень розуміння та включеності у процес самостійної підготовки до професійної діяльності спостерігається на третьому курсі. На нашу думку, це певною мірою пов'язано із психодіагностичною практикою в школі. Близьке знайомство із діяльністю практичного психолога, бачення професійно необхідних особистісних якостей та умінь вимальовують для студентів орієнтири власного саморозвитку. Кристалізація та чітке розуміння необхідності позапрограмового вивчення матеріалу та використання самоосвітніх технологій особистісного розвитку актуалізують навчально-пізнавальні мотиви, а також сприяють безпосередньому розвитку даної компетентності.

Але треба зазначити, що не 100% студентів після знайомства із реаліями їх майбутньої професійної діяльності активно включаються у процес самоосвіти та розвитку професійно необхідних якостей і вмінь. За даними нашого аналізу, 17% студентів, навпаки, втрачають інтерес до даного фаху та починають обмежувати власну навчальну діяльність складанням заліків та екзаменів. Дана аудиторія студентів розуміє розбіжність особистих та професійних інтересів і цінностей.

Біля 25% студентів-випускників четвертого курсу (бакалаврат), рефлексуючи обмеженість власної готовності до трудової діяльності, не здатні брати на себе відповідальність за необхідність самостійно здобувати знання та заповнювати прогалини у власному навчанні. Інші 75% поділяються на три категорії:

1. Ті, які пасивно пристосовуються до вимог майбутньої професійної діяльності.
2. Ті, які активно та гнучко адаптуються до складностей оволодіння професійною діяльністю які виникають.
3. Конкурентоспроможні випускники, що свідомо вибудовують власну перспективу професійного розвитку.

Перша категорія випускників складає приблизно 35% та займає реактивну позицію стосовно до виникаючих протиріч між необхідним рівнем кваліфікаційної готовності та актуальними професійно орієнтованими здатностями студента. Вона характеризується реактивним включенням у подолання труднощів виконання тих чи інших навчальних завдань. Такі студенти обмежені у власній навчально-пізнавальній діяльності нагальними потребами виконання завдань та керуються мотивацією уникнення невдач. Хоча серед них є і відмінники, але їх творчий рівень активності не задовольняє вимоги компетентнісного підходу.

Друга категорія випускників, адаптивних та певною мірою творчих суб'єктів власного професійного розвитку, становить приблизно 25%. Ця група характеризується реалізованими навичками самоосвіти. Випускники здатні вибудовувати програми самостійної роботи в межах вимог навчального закладу, але практично не виявляють ініціативи стосовно підвищення власного рівня професійної підготовки. Більшість з них грамотно виконують необхідні завдання та спроможні приймати складні неординарні рішення, але їх рівень навчально-пізнавальної активності обмежується встановленими навчально-методичними вимогами.

Третя категорія студентів-випускників складає лише біля 15% та характеризується вимогливістю до власної професійної позиції, відповідальністю й ініціативністю у позанавчальних програмах підготовки. Такі студенти не задовольняються вимогами викладачів до власного рівня знань, умінь та актуального рівня компетентності у межах обраного фаху. Їх коло інтересів значно ширше. На нашу думку, саме ця характеристика, схильність до міждисциплінарних досліджень, евристичного стилю засвоєння навчального матеріалу дозволяє їм вирізнятися з-поміж одногрупників. Треба зазначити, що такі студенти не завжди є лідерами навчального рейтингу. Їх успішність може поступатися представникам другої групи студентів, але у ситуаціях, що вимагають стандартних рішень або творчого підходу до виконання професійно орієнтованих завдань, вони стають одноосібними лідерами.

І перша, і друга, і третя групи студентів цілеспрямовані у процесі навчально-пізнавальної діяльності, але вони різняться мотивацією. Особливостями зв'язку розвитку навчально-пізнавальної діяльності та мотивації займався і займається багато сучасних учених, але в межах нашого дослідження ми намагалися зрозуміти шляхи найбільш ефективного формування. На нашу думку, одна з провідних форм навчальної діяльності, що дозволила нам констатувати підвищення рівня пізнавальної активності студентів різних курсів, - це тренінги. Механізми формування компетентності взагалі лежать у площині діяльнісного та проблемного навчання. На думку Л.І. Божович, сутність процесу формування особистісних новоутворень, до яких належать компетентності, не обмежується лише знанням та розумінням, необхідним є засвоєння досвіду, при якому норми та зразки поведінки стають мотивами поведінки і діяльності [1]. Ця суттєва ознака перетворення концептуальних знань у дієві мотиви професійної самореалізації співзвучна завданням тренінгу.

Творчий підхід до власного професійного розвитку виступає необхідною умовою успішної участі у тренінгових заняттях. Саме нестандартизованість та можливість прояву особистості стає рушійною силою включення студента у процес саморозвитку. Безпечність та творчий підхід до виконання навчальних завдань стимулює розвиток мотивації досягнення успіху. Не менш важливим є відповідність внутрішньої структури кожного заняття етапам формування творчої внутрішньопсихологічної позиції. За А. Шуміліним, ці етапи характеризуються:

I етап - цілепокладання, свідоме формулювання проблеми та визначення мети діяльності;

II етап - розв'язання гіпотези, пошук принципу вирішення проблеми та висування гіпотези;

III етап - обґрунтування та розвиток знайденого принципу розв'язання проблеми на різних рівнях: теоретичному, конструкторському, технологічному;

IV етап - об'єктивація, практична перевірка гіпотези, застосування програми або алгоритму діяльності.

Висновки. Як бачимо, кожен з цих етапів так чи інакше виступає умовою розвитку навчально-пізнавальної компетентності. Таким чином, серед найбільш ефективних шляхів розвитку навчально-пізнавальної компетентності можна виділити впровадження тренінгових форм навчання. Організація таких курсів відповідно до моделей формування внутрішньої творчої позиції, що включає самостійну евристичну та дослідницьку діяльність, стане, на нашу думку, кроком до реалізації завдань Болонської системи освіти в Україні.

1. Божович Л. И. Психологический анализ условий формирования и строения гармонической личности / Л. И. Божович // Психология формирования и развития личности / Отв. ред. Л. И. Анцыферова. - М., 1981. - С. 257-284.
2. Гарафутдинова Н. Я. Тенденции развития целевой контрактной подготовки специалистов / Н. Я. Гарафутдинова // Молодежь и рынок труда : конкурентоспособность в современных социально-экономических условиях : материалы междунар. науч.-практич. конф. - Омск : ОГПУ, 2006. - С. 29-33.
3. Компетентностный подход как способ достижения нового качества образования / Материалы для опытно-экспериментальной работы в рамках Концепции модернизации российского образования на период до 2010 года // Национальный фонд подготовки кадров, Институт новых технологий образования. - М., 2002.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI століття. - К. : Шкільний світ, 2001. - 16 с.
5. Сидоренко Е. Мотивационный тренинг / Е. Сидоренко. - СПб. : «Речь», 2007. - 171 с.